UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

DAFTAR PUSTAKA

A. Arsip dan Terbitan Pemerintah

Aken, A.Ph. "160, *Memorie van Overgave van het gouvernement Atjeh*," 1936.

Aji Muhammad Parikesit, Sultan Kutai. "*Op origineel duplicaat, Het Zelfbestuur van Kutai No. 80/22 -ZB -1936*," 1936.

Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. Toelichting op de dierenbeschermingsordonnantie en -verordening 1931 en jachtordonnantie en -verordening 1931. Batavia: Landsdrukkerij, 1932.

*Indisch Verslag, De Jach*t. 1932.

Indisch Verslag, De Jacht. 1934.

Indisch Verslag, De Jacht. 1939.

Indisch Verslag, Natuurbescherming. 1931.

Indisch Verslag, Natuurbescherming. 1938.

Indisch Verslag, Natuurbescherming. 1939.

Minister van Koloniën. Koloniaal Verslag: Verslag van Bestuur dan Staat van Nederlandsch-Indië, *Suriname en Curacao.* s-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij, 1925.

Minister van Koloniën. Koloniaal Verslag: Verslag van Bestuur dan Staat van Nederlandsch-Indië, *Suriname en Curacao*. s-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij, 1926.

Minister van Koloniën. Koloniaal Verslag: Verslag van Bestuur dan Staat van Nederlandsch-Indië, *Suriname en Curacao*. s-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij, 1927.

Minister van Koloniën. Koloniaal verslag: Verslag van Bestuur dan Staat van Nederlandsch-Indië, *Suriname dan Curacao*. s-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij, 1928.

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

Minister van Koloniën. Koloniaal Verslag: Verslag van Bestuur dan Staat van Nederlandsch-Indië, Suriname dan Curacao. s-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij, 1929.

Minister van Koloniën. Koloniaal Verslag: Verslag van Bestuur dan Staat van Nederlandsch-Indië, Suriname dan Curacao. s-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij, 1930.

Moggenstorm, W.G. "278, *Memorie van Overgave van de residentie Zuider- en Oosterafdeling Borneo*," 1937.

Peraturan Pemerintah Republik Indonesia Nomor 8 Tahun 1999 tentang Pemanfaatan Jenis Tumbuhan dan Satwa Liar.

Rookmaaker, H.R. "235, *Richtlijnen inzake de kolonisatie van Javanen in de Lampongse Districten*," 1937.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 273 tahun 1895.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 497 tahun 1909.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 594 tahun 1909.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 278 tahun 1916.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 234 tahun 1924.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 133 tahun 1931.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 134 tahun 1931.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 13 tahun 1931.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 265 tahun 1931.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 266 tahun 1931.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 17 tahun 1932.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 38 tahun 1937.

Staatsblad van Nederlandsch-Indië nomor 167 tahun 1941.

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

B. Arsip Organisasi

Commissie voor Internationale Natuurbescherming. *Mededeelingen No.1-6 Nederlandsche Commissie voor Internationale Natuurbescherming,* 1925.

Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Natuurbescherming. *Nederlansch-Indische Vereeniging Tot Natuurbescherming: Statuten en Huishoudelijk Reglement*. Buitenzorg: Archipel-Drukkerij, 1913.

Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Natuurbescherming. Verslag over 1920–1922. Buitenzorg: Archipel-Drukkerij, 1920.

Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Natuurbescherming. *Jaarverslag 1920–1922*. Buitenzorg: Archipel-Drukkerij, 1923.

Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Natuurbescherming. Verslag Over De Jaren 1924–1928. Buitenzorg: Archipel-Drukkerij, 1929.

Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Natuurbescherming. Jaarverslag 1929–1931. Buitenzorg: Archipel-Drukkerij, 1931.

Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Natuurbescherming. *Verslag Over De Jaren 1929–1931*. Buitenzorg: Archipel-Drukkerij, 1932.

Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Natuurbescherming. Verslag over Het Jaar 1932. Buitenzorg: Archipel-Drukkerij, 1933.

C. Surat Kabar dan Majalah

Algemeen Handelsblad, *Een Residentie te Veel?*. 14 Maret 1893.

Algemeen Handelsblad, *De Gevaren van Toegelaten and Clandestiene Jacht*. 13 Januari 1931.

Algemeen Handelsblad, *[Krantenknipsels Nederlandsch-Indië uit het Algemeen handelsblad, 1931–1941].* 1941.

Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië, *Dierenbescherming En Apotheker*. Desember 1934.

Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië, *Instelling van Wildreservaat op Borneo.* 11 September 1936.

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië, *Sumatraansche Neushoorn uit Hongkong*. 18 Desember 1934.

Bataviaasch Nieuwsblad, Feuilleton, *Uit het Delische Plantersleven. Door Een Manager*. 6 Agustus 1892.

Dagblad van Noord-Brabant, *Handel in Neushoren-Zalfjes Uit Den Booze*. 9 Desember 1938.

De Indische Courant, *Om Een Neushoorn. Bestrijding van De Strooperij*. 15 Oktober 1938.

De Locomotief, *De Beschermde Neushoorn: Een Chineesch Apotheker bekeurd*. Desember 1934.

De Locomotief, *Nederlandsch-Indie: Het Eerste Wildreservaat in Oost-Borneo. Neushoorn, Orang Oetan en Neusaap Zullen er Blijvend Bescherming Vinden. Een Terrein van Driehonderd-Duizend H. A. Gemakkelijke controle op de naleving der voorschriften. Het Landschap Koetai*. 1 Mei 1937.

De Nieuwe Vorstenlanden, *Jacht - Avonturen*. 8 Desember 1922.

De Nieuwe Vorstenlanden, Nederlandsch-Indië. Mei 1926.

De Sumatra Post, *Concessie-verleening*. 13 April 1918.

De Sumatra Post, *Ons Naturreservaat: De Bescherming van den Wildstand*. 16 Juni 1937.

Deli Courant, *Weer een neushoorn*. 26 April 1904.

Deli Courant, *Het Wildreservaat Zuid-Sumatra*. 15 Januari 1936.

Deli Courant, *Rhinos Vogelvrij*. 8 Januari 1939.

Deli Courant, *Wildreservaten In Indie: Thans ook in Borneo tot stand gekomen*. 1 Juni 1937.

De Telegraaf, *Natuurbescherming op Papier*. 13 Desember 1935.

De Telegraaf, *Rhino's Vogelvrij*. 23 Juli 1939.

De Nederlandsche jager Voor jagers en honden liefhebbers De Nederlandsche Jager & Nederlandsche Hondensport; De Nederlandse Jager; De Jager De Nederlandsche hondensport." *Deventer Kluwer*, 1938.

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

De Jonge Wacht: Weekblad voor de rk Georganiseerde Jeugd in Nederland." *Centraal Comité tot Behartiging der RK Patronaatsbelangen in Nederland*, Utrecht, 1934.

Het nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, *Nederlandsch Indische Vereeniging tot Natuurbescherming*. 22 Agustus 1912.

Het nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, *De Wonderen van het Yellowstone-park*. 5 Agustus 1914.

Het nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, Het Ontstaan Van Ons Indie. 29 November 1913.

Het nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, *De Jacht*. 29 Maret 1932.

Het nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, *Commissie voor Jachtwetgeving*. 10 Desember 1933.

Het nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, *Natuurbescherming*. 7 Februari 1936.

Het nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, Onze Wildreservaten een Geschikt Toeristisch Object? Wat Krüger Park en Wat het Goenoeng Löser Wildreservaat den Toerist kan Bieden Blijf met Beide Beenen op den Grond Optimistische Verwachtingen in Dommige Ondeskundige Kringen (Door een Bizonderen „Nieuws"medewerker). 20 Desember 1937.

Middelburgsche Courant, *Het Ontstaan van Ons Indie*. 29 November 1913.

Post, J.H. *De Wieg Der Mensheid*. Amsterdam: A.J.G. Strengholt's Uitgeversmaatschappij, 1940.

Soerabaijasch Handelsblad, *Natuurbescherming*. 9 Februari 1929.

Soerabaijasch Handelsblad, *Restanten*. 23 Februari 1940.

Sumatra-courant: nieuws- en advertentieblad, *De Eerste Pionniers Der Beschaving In De Bataklanden.* 10 Februari 1880.

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

D. Buku

Boomgaard, Peter, et al., ed. *Paper Landscapes: Explorations in the Environmental History of Indonesia*. Belanda: KITLV Leiden Press, 1997.

Boomgaard, Peter. *Frontiers of Fear: Tigers and People in The Malay World, 1600–1950*. New Haven, Conn: Yale University Press, 2001.

Boomgaard, Peter. *Nature and Human Societies: Southeast Asia an Environmental History*. Santa Barbara: ABC-Clieo, 2007.

Boomgaard, Peter. Hunting and Trapping in the Indonesian Archipelago, 1500-1950 in Boomgaard, et al, Peter, ed. Paper Landscapes : Explorations in the environmental history of Indonesia. Belanda: KITLV Leiden Press, 1997

Boschma, H. *Het systematisch Zoologisch Onderzoek in Nederlandsch Oost Indië en Naburige Landen*. Amsterdam: Brill, 1946.

Brasser, J.G. *Jacht op Groot Wild in Nederlandsch Oost-Indië*. New York: Thieme, 1926.

Brouwer, G.A. *De organisatie van de natuurbescherming in de verschillende landen*. Hamburg: De Spieghel, 1931.

Catz, Paul. *Afrika Straks: Ontwikkeling van Afrika bezuiden de Sahara sinds 1870 en een blik op de toekomst*. Amsterdam: Elsevier, 1947.

Cribb, Robert. Birds of Paradise and Environmental Politics in Colonial Indonesia, 1890-1931 in Peter Boomgaard, et al., ed. *Paper Landscapes: Explorations in the Environmental History of Indonesia*. Belanda: KITLV Leiden Press, 1997.

Delsman, H.C. *Dierkunde voor Indische Middelbare Scholen*. Groningen: Wolters, 1938.

Deventer, A.J. van. *De ambtenaar bij het boschwezen in Nederlandsch-Indië: Overzicht van den werkkring en van de bepalingen betreffende opleiding en vooruitzichten*. Amsterdam: Vereeniging “Oost en West,” 1920.

Dove, Michael. *The Banana Tree at The Gate: A History of Marginal Peoples and Global Markets in Borneo*. New Haven [Conn.]: Yale University Press, 2011.

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

Evans, David. *A History of Nature Conservation in Britain*. Second. London: Routledge, 1992.

Fakhriati. *Alih Aksara Naskah Aceh: Naskah Teungku Syik Kuta Karang dan Naskah Hikayat Abdurrahman*. Jakarta: Perpustakaan Nasional: KDT, 2023.

Fakih, Farabi and Bambang Purwanto, History of Environmental Governance and Postcolonial Politics: The Indonesian Case in Diana Suhardiman, Jonathan Rigg, dan Melissa Marschke, ed. *Rethinking Environmental Governance: Broadening the Scope, Deepening the Perspectives*. Leiden: Leiden University Press, 2025.

F.C. van Heurn. *Biologische Aanteekeningen over Eenige Belangrijke Diersoorten van Java, Sumatra en Borneo: De anthropoide apen, de rhinocerossen en het baardzwijn*. Nederland: De Spieghel, 1935.

Furnivall, J.S. *Hindia Belanda: Studi Tentang Ekonomi Majemuk Terjemahan*. Jakarta: Freedom Institute, 2009.

Geertz, Clifford. *Involusi Pertanian: Proses Perubahan Ekologi di Indonesia*. Depok: Komunitas Bambu, 2016.

Gonggrijp, G. *Schets eener economische geschiedenis van Nederlandsch-Indië*. Nederland: De Erven F. Bohn, 1938.

Goss, Andrew. *Belenggu Ilmuwan dan Pengetahuan: dari Hindia Belanda sampai Orde Baru*. Depok: Komunitas Bambu, 2014.

Grinnel, George Bird, dan Theodore Roosevelt, ed. *Trail and Camp Fire: The Book of The Boone and Crockeet Club*. New York: Forest And Stream Publishing Company, 1897.

Groeneveldt, W. *De Natuurbescherming in Nederlandsch-Indië*. Batavia: Koninklijke Drukkerij De Unie, 1937.

Gustaman, Budi. *Kolonialisasi Satwa: Eksploitasi, Kekerasan dan Wacana Kesejahteraan Satwa di Hindia Belanda*. Depok: LP3ES, 2022.

Handayani, Rizqi. *Hikayat Kemala Bahrain ML 443: Alih Bahasa dan Aksara*. Jakarta: Perpustakaan Nasional: KDT, 2019.

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

Hermansyah. *Hikayat Wasiat Fatimah: Alih Bahasa Aceh ke Indonesia*. Jakarta: Perpustakaan Nasional: KDT, 2024.

Heurn, Frans Cornelis van. *Natuurbescherming of Natuurvernietiging in Nederlandsch Oost-Indië*. s.n.: s.n., 1931.

Honacki, James H., Kenneth E. Kinman, dan James W. Koeppl, ed. *Mammal Species of The World: A Taxonomic and Geographic Reference*. Kansas: Allen Press, Inc., 1982.

Hoogerwerf, A. *Bergen, Bosschen en Blangs in de Gajo- en Alaslanden*. Hindia Belanda: Ned. Ind. Vereeniging tot Natuurbescherming, 1938.

Imron, dkk, Muhammad Ali, ed. *Asas-Asas Pengelolaan Satwa Liar di Indonesia: Buah Pemikiran Prof. Djuwantoko*. Cetakan Kedua. Yogyakarta: UGM Press, 2018.

Juwono, Harto. *Hak Milik Atas Tanah: Memahami Sistem Agraria di Era Hindia Belanda*. Surakarta: Selaklali, 2023.

Kartodirdjo, Sartono, dan Djoko Suryo. *Sejarah Perkebunan di Indonesia*. Yogyakarta: Aditya Media, 1991.

Koorders, S.H. Oprichting eener Nederlandsch-Indische Vereeniging Tot Natuurbescherming. Soerabaia: E. Fuhri & Co, 1912.

Kuntowijoyo, *Pengantar Ilmu Sejarah*, Cetakan 1. Yogyakarta: Tiara Wacana, 2013.

Kusumasumantri, Pandji Yudistira. Peranan Sultan dan Raja dalam Sejarah Konservasi Alam Indonesia. Jakarta: Direktorat Jenderal Konservasi Sumber Daya Alam dan Ekosistem, Kementerian Lingkungan Hidup dan Kehutanan, 2022.

Kusumasumantri, Pandji Yudistira. Sang Pelopor: Peranan Dr. SH. Koorders dalam Sejarah Perlindungan Alam di Indonesia. Jakarta: Perpustakaan Nasional: Katalog Dalam Terbitan (KDT), 2012.

Kies, CH. *Een en Ander over Natuurbescherming in het algemeen en die in Ned.-Indië in het Bijzonder*. s.n.: s.n., 1936.

Koster, F. Natuurbescherming in Nederland. Haarlem: De Erven F. Bohn, 1938.

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

Knol, K.G., dan A.J.P. Moereeles. *Aardrijkskunde van Nederlandsch Indië: Voor de indische Lagere Scholen*. Groningen: Wolters, 1936.

Lumholtz, Carl. *Through Central Borneo: An Account of Two Years Travel in The Land of The Head Hunters Between The Years 1913 and 1917*. New York: Charles Scribners Sons, 1920.

Lindblad, J. Thomas. *Antara Dayak dan Belanda: Sejarah Ekonomi Kalimantan Timur dan Kalimantan Selatan 1880–1942*. Terjemahan. Malang: Lilin Persada Press, 2012.

Lynch, Hans. *De Detective in de Rimboe*. Swedia: L.C.G. Malmberg, 1935

Mackinnon, Kathy, dkk. *The Ecology of Kalimantan: Indonesian Borneo. Vol. III. Kanada*: Dalhousie University Press, 1996.

Marsden, William. *The History Of Sumatra*: *Containing an Account of The Government, Laws, Customs, and Manners of The Native Inhabitants, with a Description of The Natural Productions, and a Relation of The Ancient Political State Of That Island,* 3 ed. London: J. McCreery, 1811.

MacArthur, Robert H., dan Edward O. Wilson. *The Theory of Island Biogeography*. Princeton Landmarks in Biology. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016. https://doi.org/10.1515/9781400881376.

Melletti, Mario, Bibhab Talukdar, dan David Balfour. *Rhinos of the World: Ecology, Conservation, and Management*. Cham: Springer Nature Switzerland, 2025.

Nawiyanto. *Pengantar Sejarah Lingkungan*. Jember: Jember University Press, 2012.

Nicholson, Max. *The New Environmental Age*. New York: Cambridge University Press, 1987.

Owen Rutter. *Sejarah Kalimantan: British North Borneo Terjemahan*. Yogyakarta: Diglossia Media, 2024.

Peluso, Nancy Lee. *Rich Forests, Poor People: Resource Control and Resistance in Java*. Berkeley, Calif: University of California Press, 1992.

Pelzer, Karl J. *Planter and Peasant: Colonial Policy and The Agrarian Struggle in East Sumatra 1863–1947*. S-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1978.

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

Pols, Hans. *Obat, Ilmu, dan Kuasa: Sejarah Kesehatan dan Kedokteran Indonesia*. Jakarta: PT Kompas Media Nusantara, 2025.

Post, J.H. *De Wieg der Mensheid* (Amsterdam: A.J.G. Strengholt's Uitgeversmaatschappij, 1940)

Rengers Hora Siccama, and G.F.H.W. *3 Jaren Indisch natuurleven: (Opstellen over Landschappen, Dieren en Planten, ook) Elfde Verslag (1936-1938) van de Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Natuurbescherming, gevestigd te Batavia* (Buitenzorg: Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Natuurbescherming, 1939.

Ricklefs, M.C. *Sejarah Indonesia Modern 1200–2008*. Jakarta: PT Serambi Ilmu Semesta, 2022.

Rookmaaker, Kees, Joachim K. Bautze, dan Kelly Enright. *The Rhinoceros of South Asia*. Leiden: Brill, 2024.

Roepke, W. *Dr. S. Leefmans als Entomolog in Indie*. *Entomologische Bercihten*, 1954.

Singer, Peter. *Animal Liberation*. New rev. ed. New York, NY: Avon Books, 1990.

Smits, M.B. *Over den Landbouw in Nederlandsch-Indië*. Nederland: J.B.Wolters Uitgeversmaatschappij N.V., 1929.

Sody, H.J.V. *De Javaansche neushoorn (Rhinoceros Sondaicus)*. Buitenzorg: 's Lands Plantentuin te Buitenzorg, 1941.

Steenis, C.G.G.J. van. *Exploraties in de Gajo-Landen: Algemeene Resultaten der Loser-Expeditie 1937*. Leiden: E.J. Brill, 1938.

Strien, Nico J. Van. *The Sumatran Rhinoceros – Diceorhinus sumatrensis (Fischer, 1814) – in The Gunung Leuser National Park, Sumatra, Indonesia: its Distribution, Ecology and Conservation*. Doorn: Privately Published, 1985

Stroomberg, J. *Hindia Belanda 1930*. I. Yogyakarta: IRCiSoD, 2018.

Terwogt, W.A. *Het Land van Jan Pieterszoon Coen: Geschiedenis der Nederlanders in Oost-Indie aan het Nederlandsche Volk Verhaald*. Hoorn, Netherlands: P. Geerts, 1888.

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

Waldau, Paul. *Animal Studies: An Introduction*. Oxfordshire: Oxford University Press, 2013.

Wallace, Alfred Russel. *The Malay Archipelago: The land of the Orang-Utan and the Bird of Paradise: Narative of Travel wit Studies of Man and Nature*. London: Macmillan, 1890.

Winarno, Gunardi Djoko dan Sugeng P. Harianto. *Perilaku Satwa Liar (Ethology)*. Bandar Lampung: Aura, 2018.

Wiratno, Daru Indriyo, Ahmad Syarifudin, dan Ani Kartikasari. *Berkaca di Cermin Retak: Refleksi Konservasi dan Implikasi bagi Pengelolaan Taman Nasional*. Jakarta: The Gibbon Foundation Indonesia, PILI-NGO Movement, 2004.

Zaki, Achmad. *Alih Bahasa Hikayat Tanbihul Insan*. Jakarta: Perpustakaan Nasional: KDT, 2023.

Zikri, Khairul. *Geologi Umum*. Padang: Geografi UNP, 2018.

E. Artikel, Tesis, Disertasi, dan Terbitan Berkala

Alther, Thomas L. “The American Hunter Naturalist and the Development of the Code of Sportsmanship.” *Journal of Sport History* 5, no. 1 (1978): 7–22.

Asyroful Mujib, M., Tri Rafika Diyah I., Deni Puji Hartono, dan Murjainah. “Persebaran Badak Jawa, Badak Sumatera, dan Badak India pada Masa Miosen hingga Holosen.” *Jurnal Swarnabhumi* 1, no. 1 (2016).

Ayu, Nining Dia. “Dinamika Pertumbuhan dan Perkembangan Kesehatan Masyarakat di Sumatera Timur, 1882–1942.” *Local History & Heritage* 1, no. 1 (1 Juli 2021): 21–26. doi:10.57251/lhh.v1i1.24.

Boomgaard, Peter. Oriental Nature, Its Friends and Its Enemies: Conservation of Nature in Late-Colonial Indonesia, 1889–1949.” *Environment and History* 5, no. 3 (Oktober 1999): 257–92. doi:10.3197/096734099779568245.

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

Cribb, Robert. *The Politics of Environmental Protection in Indonesia*. Working Paper No. 48. Melbourne: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1988.

Cribb, Robert. Conservation in Colonial Indonesia." *Interventions* 9, no. 1 (1 Maret 2007): 49–61. doi:10.1080/13698010601173817.

Dammerman, K.W. "Preservation of Wildlife and Nature Reserves in The Netherlands Indies." *Java*, 1929.

Dunlap, Thomas R. "Sport Hunting and Conservation 1880–1920." *Environmental Review* 12, no. 1 (1 Maret 1988): 51–60. doi:10.2307/3984377.

Gustaman, Budi. "Menelusuri Jejak dan Rupa Spesies Selebritis: Visualisasi Ekspedisi-Ekspedisi Perburuan Varanus Komodoensis 1912-1939." *Jurnal Sejarah MSI* 3, no. 2 (2020): 7–27. doi:/%2010.26639/js.v3i2.272.

Hoogerwerf, A. "Nature Protection in the Indonesian Archipelago (Netherlands East Indies)." *Brunnen*, 1947.

Hribal, Jason C. "Animals, Agency, and Class: Writing the History of Animals from Below." *Society for Human Ecology*14, no. 1 (2007): 101–12.

IUCN. "Dicerorhinus Sumatrensis: Ellis, S. & Talukdar, B.: The IUCN Red List of Threatened Species 2020: E.T6553A18493355," 29 Mei 2019. doi:10.2305/IUCN.UK.2020-2.RLTS.T6553A18493355.en.

Itawan, Devi. "Dari Hutan Purba Menjadi Perkebunan: Fotografi, Propaganda Kemakmuran, dan Perubahan Lanskap di Sumatera Timur, 1860an–1930an." *Jurnal Sejarah* 3, no. 2 (2020): 28–48.

Jepson, Paul, dan Robert J. Whittaker. "Histories of Protected Areas: Internationalisation of Conservationist Values and Their Adoption in the Netherlands Indies (Indonesia)." *Environment and History* 8, no. 2 (2002). doi:10.3197/09673400212934262.

Lestari, Siska Nurazizah, Nugraha Nugraha, dan Indra Fibiona. "Negation of Fauna Sustainability and the Extinction of the Rampogan Macan Tradition in Java,

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

1880s to 1900s." *MUKADIMAH: Jurnal Pendidikan, Sejarah, Dan Ilmu-Ilmu Sosial* 7, no. 1 (13 Februari 2023): 39–47. doi:10.30743/mkd.v7i1.6559.

Luque-Lora, Rogelio. "What Conservation Is: A Contemporary Inquiry." Conservation and Society 21, no. 1 (Januari 2023): 73. https://doi.org/10.4103/cs.cs_26_22

Lubis, Naufan Silmi. Perburuan dan Konservasi Badak di Jawa Masa Kolonial 1850–1938. Tesis Magister Sejarah, Universitas Gadjah Mada, 2023.

Malhi, Yadvinder. "The Concept of the Anthropocene." *Annual Review of Environment and Resources* 42, no. 1 (17 Oktober 2017): 77–104. doi:10.1146/annurev-environ-102016-060854.

Mainka, A. Chinese Medicine. "Supply and Demand for Wildlife Species." *Journal of Zoo and Wildlife Medicine* 26, no. 2 (1995).

Minarchek, Matthew Joseph. "Militarized Ecologies: Science, Violence, and The Creation Of Sumatra's Leuser Ecosystem (Indonesia), 1890–1945." Disertasi, Cornell University, 2019.

Morris, Brian. "Indigenous Knowledge." *The Society of Malawi Journal* 63, no. 1 (2010): 1–9.

Murtadhi, Muhammad Rosyid Ammar, dan Sri Mastuti Purwaningsih. "Rampogan Macan di Kediri Tahun 1890-1925." *Avatara: e-Jurnal Pendidikan Sejarah* 6, no. 2 (2018): 307–16.

Omar, Mustaffa, Marsitah Mohd Radzi, Mohd Nasir Selamat, Azima Abdul Manaf, dan Mohd. Shamsudin. "Faktor Penentu dan Implikasi Fenomena Depopulasi Komuniti Pulau Kecil di Sekitar Mersing." *Journal of Tropical Marine Ecosystem*, no. 1 (2011): 22–34.

Putri, Berlian Dwinda Cahyaning Mahastri. "Tradisi Rampog Macan Abad ke-19 hingga Abad ke-20 di Karesidenan Kediri." *Histma* 9, no. 1 (16 2024): 1–19.

Pradita, Dennys. "Pemikiran Konservasi Burung di Indonesia Tahun 1894 Sampai 1970an: dari Kesadaran Kultural ke Kesadaran Lingkungan." Tesis, Universitas Gadjah Mada, 2020.

UNIVERSITAS
GADJAH MADA
Pemikiran dan Kebijakan Kolonial tentang Konservasi Badak Sumatra, 1924â€“1941
Suryo Arief Wibowo, Dr. Wildan Sena Utama, M.A.
Universitas Gadjah Mada, 2025 | Diunduh dari http://etd.repository.ugm.ac.id/

Rookmaaker, L.C. "The Taxonomic History of The Recent Forms of Sumatran Rhinoceros (Dicerorhinus Sumatrensis)." *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* 57, no. 1 (1984).

Suriani. "Pemanfaatan dan Perburuan Gajah Perkebunan Sumatra Timur Pada Awal Abad XX." *Patrawidya* 24, no. 1 (14 November 2023): 83–102.

Swanson, Ryan A. "'I Never Was a Champion at Anything': Theodore Roosevelt's Complex and Contradictory Record as America's 'Sports President.'" *Journal of Sport History* 38, no. 3 (1 Oktober 2011): 425–46. doi:10.5406/jsporthistory.38.3.425.

Weber, Andreas. *Hybrid Ambitions: Science, Governance, and Empire in the Career of Caspar G.C. Reinwardt (1773-1854)*. Leiden: Leiden University Press, 2012.

F. Internet

Fajar, Jay. "Meramal Nasib Badak Di Afrika Dan Asia." *Mongabay.co.id*, 28 September 2023. https://www.mongabay.co.id/2023/09/28/meramal-nasib-badak-di-afrika-dan-asia/.

R, Rahmadi. "Laporan: Badak Jawa dan Badak Sumatera di Ambang Kepunahan." *Mongabay.co.id*, 30 Agustus 2025. https://mongabay.co.id/2025/08/30/laporan-badak-jawa-dan-badak-sumatera-di-ambang-kepunahan/.

Republika. "Badak Sumatera dan Pesut Mahakam Terancam Punah, Menteri LH SerukanPenyelamatan" 22 Mei 2025. https://esgnow.republika.co.id/berita/swnotv416/badak-sumatera-dan-pesut-mahakam-terancam-punah-menteri-lh-serukan-penyelamatan

WIT. "Tak Kenal Maka Tak Sayang, Berikut Fakta Badak Sumatra Dan Badak Jawa." *KEHATI*, 23 September 2022. https://kehati.demo-wit.id/tak-kenal-maka-tak-sayang-berikut-fakta-badak-sumatra-dan-badak-jawa/.